

12. Bijlsma M. J., Gijsbert T. J. Zwart. The changing landscape of financial markets in Europe, the United States and Japan // Bruegel Working Paper. – 2013. – 18 March 2013. – 61 p.

Хмельярчук М. И., Алексеев В. И.

Соціально-економічне значення банківського кредитування в Україні

Проаналізовано соціально-економічне значення банківського кредитування на основі дослідження взаємозв'язків між об'ємами банківського кредитування, валовим внутрішнім продуктом і випуском продукції за видами економічної діяльності. Предложено пріоритетні напрямлення посилення впливу кредитної діяльності банків на процеси посткризового встановлення національної економіки.

Ключевые слова: банківське кредитування, кредитний портфель, валовий внутрішній продукт, економічний ріст, коефіцієнт кореляції.

Khmelyarchuk M. I., Alekseyev V. I.

Socio-economic signification of bank lending in Ukraine

Socio-economic signification of bank lending in Ukraine was analyzed under the base of investigation the connections between the volume of bank lending, gross domestic product and capacity output in different branches of economy. The specific strategies were proposed by authors to strengthen the influence of bank lending in the processes of postcrises development of national economy.

Key words: bank lending, credit portfolio, gross domestic product, tconomic growth, correlation coefficient.

Хмельярчук Марія Ігорівна – доцент кафедри економічної теорії Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ), кандидат економічних наук, доцент;

Алексеев Владислав Ігорович – доцент кафедри прикладної математики Національного університету «Львівська політехніка», кандидат технічних наук.

УДК 336.719

Ю. О. Петелькіна

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ КОНКУРЕНЦІЇ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Визначено основні методичні підходи до аналізу конкуренції в банківському секторі та їх особливості. Увагу зосереджено на структурних методах, що передбачають оцінку концентрації. Проведено аналіз конкуренції у банківському секторі на основі розрахунку індексу Херфіндала – Хіршмана, показників концентрації трьох і десяти найбільших банківських установ,

© Ю. О. Петелькіна, 2014

дисперсії, індексу Холла – Тайдмана (Розенблюта), коефіцієнтів відносної концентрації та ентропії.

Ключові слова: банківський сектор, конкуренція, структурний аналіз, концентрація

Постановка проблеми. В умовах інтернаціоналізації та глобалізації, переходу до інформаційного суспільства питання розвитку фінансової, зокрема банківської, набуває ключового значення. Банківський сектор України характеризується наявністю великої кількості банківських установ. Так, станом на 01.01.2014 р. 180 установ отримали банківську ліцензію [1]. Це свідчить про досить розвинене конкурентне середовище. Проте особливістю вітчизняного банківського сектору є досить висока концентрація 10 найбільших установ на ринку депозитів і ринку кредитів відповідно. У таких умовах актуальним стає питання дослідження та аналізу особливостей банківської конкуренції в Україні, її оцінка та визначення конкурентоспроможності банківського сектору.

Аналіз досліджень. В Україні проблема дослідження конкуренції у банківському секторі у методичному та практичному аспектах перебуває на досить низькому рівні. Проблема висвітлюється у літературі у більш теоретичному напрямі в роботах таких українських учених, як: В. Горбатов, А. Доровський, О. Гаманков, І. Білецька, І. Копчинська та інших. Дослідженню концентрації у секторі присвятили свої роботи М. Алексеєнко, А. Анісомова, В. Геєць, Р. Гриценко, У. Грудзевич, В. Сухотеплий та інші. Проте практичне застосування визначених теоретичних підходів є недостатньо розвиненим.

Тому **метою цієї статті** є визначення методичних підходів до оцінювання конкуренції та їх практичне застосування з метою проведення структурного аналізу сучасного стану конкуренції у вітчизняному банківському секторі.

Виклад основного матеріалу. У закордонній практиці на сьогодні існує досить потужна методична база оцінки конкуренції, яку можна систематизувати так (рис. 1):

- техніка опосередкованого оцінювання;
- структурні методи (показники концентрації), що передбачають розрахунок індексу Херфіндаля – Хіршмана, індекси концентрації;
- неструктурні методи;
- методи оцінки конкуренції у банківському секторі в цілому, зокрема методика Панзара – Россе, що передбачає розрахунок показника Н-статистики;
- методи оцінки конкуренції на окремих ринках (кредитів, депозитів і т.д.) з використанням моделі Бреснахана, моделі Барроса – Модесто.
- техніка прямого оцінювання, що передбачає методи оцінки ринкової влади з використанням індексу Лернера [2].

Рис. 1. Методичні підходи до оцінювання конкуренції

Джерело: складено автором на основі [2]

У нашому дослідженні проведемо оцінку конкуренції у вітчизняному банківському секторі, використовуючи найпростіші, але і досить інформативні структурні методи, зокрема розрахувавши індекс Херфіндаля – Хіршмана, показники концентрації трьох і десяти найбільших банківських установ, дисперсії, індекс Холла – Тайдмана (Розенблюта), коефіцієнт відносної концентрації та ентропії, тобто проаналізуємо концентрацію цього ринку.

Варто зазначити, що індекс Херфіндаля – Хіршмана є найбільш популярним узагальнюючим показником, який враховує як чисельність фірм, так і нерівність їх положення на ринку. Він рекомендований керівництвом з розрахунку показників фінансової стійкості МВФ як індикатор рівня концентрації в банківському секторі [1].

Показник розраховується як сума квадратів часток окремого показника діяльності установи за формулою:

$$ННІ = \sum MS_i^2, \quad i = 1, \dots, n, \quad (1)$$

де MS_i^2 – частка i -го банку на ринку, n – кількість банківських установ.

Якщо значення $ННІ < 0,1$, то концентрація на ринку вважається незначною, якщо значення $ННІ$ лежить у межах від $0,1$ до $0,18$ – середньою, якщо $ННІ > 0,18$ – високою [3]. Проаналізуємо значення цього показника для ринку депозитів юридичних та фізичних осіб та для ринку кредитів.

З рис. 2 бачимо, що ринок депозитів юридичних осіб характеризується незначною концентрацією. Якщо на ринку депозитів юридичних осіб в цілому ситуація є досить стабільною і досліджуваний показник практично не змінюється протягом періоду з 2008 до 2012 року, становлячи близько $0,04$, то на ринку депозитів юридичних осіб до запитання концентрація дещо підвищується у 2012 році шляхом підвищення концентрації саме у першій групі

банків. В той же час на ринку строкових депозитів концентрація дещо знижується також у першій групі банківських установ, що спричинено незначним перерозподілом у залученні коштів серед банків. Варто також відзначити, що концентрація на ринку депозитів до запитання юридичних осіб є дещо вищою, аніж на ринку строкових депозитів.

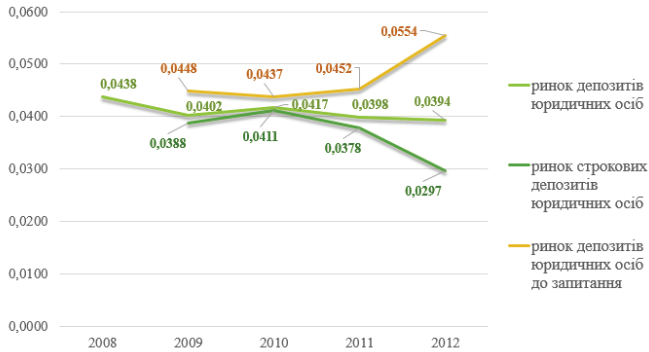

Рис. 2. Значення індексу Херфіндаля – Хіршмана для ринку депозитів юридичних осіб протягом 2008–2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [4]

Розрахунок індексу Херфіндаля – Хіршмана для ринку депозитів фізичних осіб (рис. 3) показує, що цей ринок можна вважати ринком з незначною концентрацією, хоча вона є значно вищою, аніж на ринку депозитів юридичних осіб, і зростає протягом досліджуваного періоду.

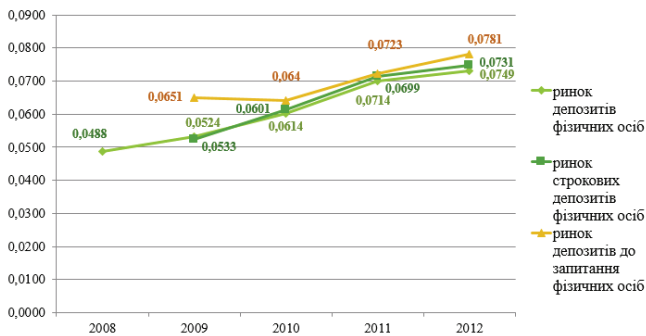

Рис. 3. Значення індексу Херфіндаля – Хіршмана для ринку депозитів фізичних осіб протягом 2008–2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [4]

Слід зазначити, що суттєвого розриву між концентрацією на ринку строкових депозитів та депозитів до запитання немає, крім того така ситуація зберігається вже протягом останніх 3 років. Невеликий розрив у концентрації з переважанням її на ринку депозитів до запитання фізичних осіб спостерігався у 2009 році.

З рис. 4 бачимо, що і ринок кредитів є неконцентрованим, хоча значення цього показника для ринку кредитів фізичним особам є досить високими. А концентрація ринку кредитів в цілому і кредитів юридичним особам поступово зростає протягом останніх 5 років.

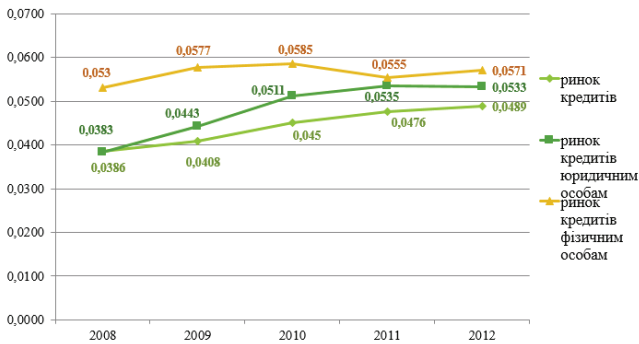

Рис. 4. Значення індексу Херфіндала – Хіршмана для ринку кредитів протягом 2008–2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [4]

Наступним показником є індекс концентрації, що відображає нерівність на ринку, підкреслюючи позицію найбільших фірм, і визначається як сума ринкових часток найбільших продавців ринку за формулою:

$$CR = \sum MS_j, \quad j = 1, \dots, k, \quad (2)$$

де MS_j – частка на ринку j -го банку, k – кількість банків, для яких розраховується показник [5].

Чим вище значення цього показника, тим сильніший ступінь концентрації на ринку, і тим слабша конкуренція.

Якщо значення $CR3 < 45\%$ (50% – в Україні відповідно до статті 12 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [6]), то ринок вважається неконцентрованим, якщо значення $45\% < CR3 < 70\%$ – помірно концентрований, а якщо $CR3 > 70\%$ – висококонцентрованим.

Під час дослідження було проаналізовано індекси концентрації для трьох та десяти найбільших банків на ринку депозитів юридичних і фізичних осіб та на ринку кредитів.

Результати дослідження свідчать, що ринок депозитів юридичних осіб (рис. 5) є неконцентрованим з 2008 року, що характеризується постійно низькими значеннями CR3. Слід зауважити, що CR10 протягом досліджуваного періоду є досить високим і 10 найбільших банків охоплюють близько 53% ринку депозитів. Однак на ринку строкових депозитів концентрація є дещо нижчою, а на ринку депозитів до запитання трохи вищою, аніж на ринку депозитів в цілому. При цьому у 2012 році значення цього показника трохи знизилась.

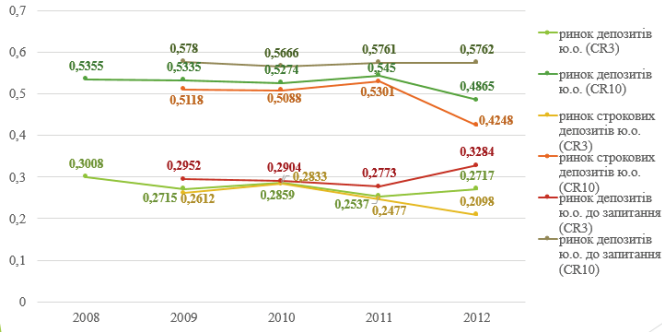

Рис. 5. Значення індексів концентрації для ринку депозитів юридичних осіб протягом 2008–2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [4]

Аналізуючи індекси концентрації для ринку депозитів фізичних осіб (рис. 6), варто відзначити, що цей ринок також є неконцентрованим, хоча на ринку депозитів до запитання спостерігається наближення рівня концентрації до рівня помірною.

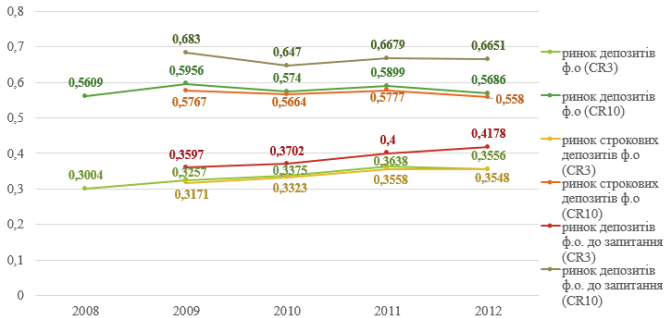

Рис. 6. Значення індексів концентрації для ринку депозитів фізичних осіб протягом 2008–2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [4]

Крім того, саме на ринку депозитів до запитання фізичних осіб 10 найбільших банків становлять близько 65–70% впродовж досліджуваного періоду.

Аналізуючи індекси концентрації ринку кредитів (рис. 7), можна зауважити незначну його концентрацію і досить міцні позиції десяти найбільших банків, особливо на ринку кредитів фізичним особам (близько 65%).

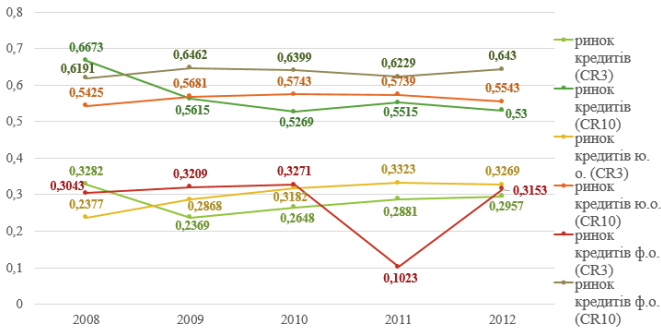

Рис. 7. Значення індексів концентрації для ринку кредитів протягом 2008–2012 рр.

Джерело: складено автором на основі [4]

Американські вчені довели наявність кореляції між індексами концентрації та Херфіндала – Хіршмана. Це дозволяє за двома показниками зробити певний висновок про стан досліджуваного ринку:

- для випадку нормальної концентрації значення індексів становлять $CR3 < 45\%$, $HHI < 0,1$. За таких показників ринок вважається неконцентрованим;

- для випадку середнього ступеня концентрації значення індексів становлять $CR3 < 70\%$, $0,1 < HHI < 0,18$. За таких показників ринок вважається помірно концентрованим;

- для випадку високого ступеня концентрації значення індексів становлять $CR3 > 70\%$, $HHI > 0,18$. За таких показників ринок характеризується слабким конкурентним середовищем [5].

Такі висновки підтверджуються також і аналізом концентрації вітчизняного банківського сектору, наведеного вище.

Наступні розглянуті показники є значно менш поширеними, хоча і досить інформативними. Дисперсія (σ^2) є показником рівномірності і концентрації банківського ринку і розраховується за формулою 3 [7]:

$$\sigma^2 = (HHI - 1/N)/N, \quad (3)$$

де N – кількість банків.

Перевагою індекса Холла – Тайдмана (НТ) є те, що при його обчисленні враховується величина фірм. Цей показник розраховується за формулою [7]:

$$HT = \frac{1}{2 \sum_{i=1}^n R_i S_i - 1}, \quad (4)$$

де R_i – ранг i -го банку, S_i – частка на рику i -го банку.

Коефіцієнт відносної концентрації (K) характеризує відношення кількості найбільших банків до їх частки на ринку і обчислюється за формулою [7]:

$$K = \frac{(20 + 3\beta)}{\alpha} \quad (5)$$

де β – частка найбільших банків у їх загальній кількості, α – їх частка на ринку.

Коефіцієнт ентропії (E) характеризує ступінь деконцентрації ринку і обчислюється за формулою [7]:

$$E_2 = 100 \sum_{i=1}^n (S_i \ln S_i). \quad (6)$$

Проведемо оцінку концентрації ринку депозитів і ринку кредитів України і за цими чотирма показниками (табл. 1).

Таблиця 1

Показники концентрації ринку депозитів упродовж 2008 – 2012 рр.

Рік \ Показники	Ринок депозитів юридичних осіб				Ринок депозитів фізичних осіб			
	σ^2	НТ	К	Е	σ^2	НТ	К	Е
2008	0,0002	0,0257	67,0374	-383,08	0,0002	0,0271	35,9509	-376,18
2009	0,0002	0,0245	37,8024	-388,68	0,0003	0,0309	33,861	-363,65
2010	0,0002	0,0253	38,2466	-385,89	0,0003	0,0299	35,1438	-363,5
2011	0,0002	0,0253	41,4623	-386,45	0,0004	0,0303	35,4756	-357,78
2012	0,0002	0,0237	41,4645	-393,46	0,0004	0,0288	35,4728	-360,96

Джерело: складено автором на основі [4]

З табл. 1 бачимо, що концентрація на ринку депозитів юридичних осіб є незначною, а на ринку депозитів фізичних осіб вона поступово зростає протягом досліджуваного періоду, про що свідчать показники дисперсії. Щодо значення індексу Холла – Тайдмана, то його невисокі значення свідчать про розвинену конкуренцію на ринку депозитів юридичних осіб, і трохи менш інтенсивну конкуренцію на ринку фізичних осіб. Коефіцієнти відносної концентрації та ентропії свідчать про незначну концентрацію на ринку депозитів.

Таблиця 2

Показники концентрації ринку кредитів фізичним та юридичним особам
впродовж 2008–2012 рр.

Рік	Ринок кредитів юридичним особам				Ринок кредитів фізичним особам			
	σ^2	НТ	К	Е	σ^2	НТ	К	Е
2008	0,0002	0,0274	37,1702	-381,65	0,0003	0,0338	32,5712	-356,39
2009	0,0002	0,0291	35,5001	-372,92	0,0003	0,0382	31,2095	-344,91
2010	0,0003	0,0298	35,125	-368,13	0,0003	0,038	31,5249	-345,14
2011	0,0002	0,0291	36,3908	-367,62	0,0002	0,0366	31,3708	-350,23
2012	0,0003	0,0268	36,3919	-374,49	0,0003	0,0388	31,3713	-345,17

Джерело: складено автором на основі [4]

З табл. 2 бачимо, що значення дисперсії на ринку кредитів України є постійними і досить низькими впродовж досліджуваного періоду, що свідчить про низький рівень концентрації. Невисокі значення індексу Холла–Тайдмана показують досить розвинену конкуренцію на цьому ринку. Слід відзначити, що найменш інтенсивною вона була у 2009 році і поступово підвищувалась протягом наступних років, так і не досягнувши рівня 2008 року. Коефіцієнти відносної концентрації та ентропії свідчать про незначну концентрацію ринку кредитів на рівні, близькому до концентрації ринку депозитів. Та ж ситуація спостерігається і на ринках кредитів юридичним та фізичним особам, що показують результати їх оцінки, відображені у табл. 2.

Висновки. Отже, проведене дослідження, результати якого викладені у цій статті, показує, що банківський сектор України є неконцентрованим як на ринку депозитів, так і на ринку кредитів. Хоча слід звернути увагу на те, що 55–65% кожного з названих ринків охоплюють 10 його найбільших банків.

Варто відзначити, що на сьогодні практично всі ці перераховані вище показники повністю або частково розраховуються і публікуються у розвинених країнах. У багатьох країнах ведеться постійне спостереження за процесами концентрації ринку банківських послуг.

Проте в Україні практично не використовуються наведені методики. Та слід наголосити, що розрахунок всіх показників у комплексі може дати розгорнуту та вичерпну інформацію про ступінь монополізації банківського сектору України, що дасть змогу підвищити його конкурентоспроможність.

Список використаної літератури

1. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.

2. Мамонов М.Е. Неструктурный подход к оценке уровня конкуренции в российском банковском секторе / М. Е. Мамонов // Банковское дело. – 2010. – № 11.
3. Jaeheon Neo, Soonman Kwon. Reimbursement Price, Market Structure, and Pharmaceutical Firm Behavior [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.who.int/alliance-hpsr/projects/alliancehpsr_reimbursementprice_heo.pdf.
4. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
5. Конкуренция и антимонопольное регулирование : учеб. изд. / [Авдашева С. Б. и др.] ; под ред. А. Г. Цыганова. – М. : Логос, 1999. – 368 с.
6. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
7. Н. А. Чуйков, Т. С. Абдыгулов, А. Д. Кадыралиев. Количественный анализ конкурентной среды и концентрации на отдельных товарных рынках [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ucentralasia.org/downloads/UCA-IPPA-WP19-Rus.pdf>.

Ю. А. Петелькіна.

Структурный анализ конкуренции в банковском секторе Украины: теоретические и практические аспекты

Определены основные методические подходы к анализу конкуренции в банковском секторе и их особенности. Внимание сосредоточено на структурных методах, предусматривающих оценку концентрации. Проведен анализ конкуренции в банковском секторе на основе индекса Херфиндаля-Хиришмана, показателей концентрации трех и десяти крупнейших банковских учреждений, дисперсии, индекса Холла-Тайдмана (Розенблюта), коэффициента относительной концентрации и энтропии

Ключевые слова: банковский сектор, конкуренция, структурный анализ, концентрация

Petelkina J.

Structural Analysis of Competition in Ukrainian Banking Sector: Theoretical and Practical aspects

The article provides the main methodological approaches to the analysis of competition in the banking sector and their features. The focus is on structural methods that provide assessment of concentration. The author analyses competition in the banking sector by calculating the Herfindahl-Hirschman index, concentration ratio of three and ten largest banks, dispersion, Hall-Tideman (Rosenbluth) index, the ratio of relative concentration and entropy.

Key words: banking sector, competition, structural analysis, concentration

Петелькіна Юлія Олександрівна – аспірант I року навчання УБС НБУ, фахівець I категорії сектору міжнародних зв'язків Університету банківської справи НАціонального банку України (м. Київ).